

אלעזר, לאחר שהובהר לנו מה עלה לו לחונוי בן שמעון הצדיק עקב סכסוך אחים מביש, אלא הודות ליוספוס ניתן לפתור תעלומה האופפת זמנה של אישיות מפורסמת הנזכרת בתלמוד בשם אלעזר שכיהן בכהונה גדולה בימי בית שני.

א"ח"ח 1234567

שנינו במסכת יומא ט, א: "אמר רבה בר חנא א"ר יוחנן, מאי דכתיב: "יראת ד' תוסיף ימים ושנות רשעים תקצורנה"? יראת ד' תוסיף ימים, זה מקדש ראשון, שעמד ארבע מאות ועשר שנים, ולא שמשו בו אלא י"ח כהנים גדולים; ושנות רשעים תקצורנה, זה מקדש שני, שעמד ארבע מאות ועשרים שנה, ושמשו בו יותר משלוש מאות כהנים; צא מהם ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק, ושמונים ששמש יוחנן כהן גדול, עשר ששמש ישמעאל בן פאבי, ואמרי לה: אחת עשרה ששמש ר' אלעזר בן חרסום; מכאן ואילך צא וחשוב, כל אחד ואחד לא הוציא שנתו".

א"ח"ח 1234567

ועוד שנינו במסכת יומא לה, ב: "אמרו עליו על ר' ישמעאל בן פאבי, שעשתה לו אמו כתונת של מאה מנה, ולובשה ועובד בה עבודת יחיד ומסרה לציבור. אמרו עליו על ר' אלעזר בן חרסום שעשתה לו אמו כתונת משתי ריבוא, ולא הניחוחו אחיו הכהנים ללובשה מפני שנראה כערום... תנו רבנן: עני ועשיר ורשע באין לדין... עשיר, אומרים לו: מפני מה לא עסקת בתורה? אם אומר עשיר הייתי טרוד הייתי בנכסי, אומרים לו: כלום עשיר היית יותר מר' אלעזר. אמרו עליו על ר' אלעזר בן חרסום שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים, ובכל יום ויום נוטל נאד של קמח על כתפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה... ומימיו לא הלך וראה אותן אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה... נמצא... ר' אלעזר בן חרסום מחייב את העשירים"³⁶.

והנה בהקדמתו לפירושו למשנה, הנקראת ההקדמה לסדר זרעים, קובע הרמב"ם את מקומו של ר' אלעזר בן חרסום בדורו של אנטיגנוס איש סוכו, תלמידו המובהק של שמעון הצדיק. המפרשים והחוקרים כולם מעירים כי לא ידוע מקורו של הרמב"ם לקביעה זו. מכל מה שאנו יודעים על הרמב"ם, אין כמעט דבר בהלכה או באגדה הנמצא בספריו שלא שאב אותו מהספרות התלמודית והמדרשית לכל שלוחותיה³⁷. קיומו של המקור הזה מוכח לדעתי

36. בירושלמי תענית, ד, ה, מובא מדרש המתיחס לחורבן שהיה בימי בריכותבא: "עשרת אלפים עיירות היו בזה המלך ולר' אלעזר בן חרסום אלף מכולם וכנגדן אלף ספינות בים וכלהם חרב". ייתכן ששם אלעזר בן חרסום נקרא על נכסיו שנים רבות אחרי מותו או שאחד מצאצאיו בסוף בית שני נקרא על שמו.

37. עיין הרב י. ל. מימון, רבי משה בן מימון, הוצאת מוסד הרב קוק, (תש"ך), עמ' צא-קטז, על מקורות הרמב"ם.

בעליל מפי יוספוס, שאף הוא שאב ממנו את קביעתו שלאחר מות שמעון הצדיק, כיהן אחריז אחיו, כלומר אחיו בצדקות ובתורה, אלעזר³⁸. ואף ההגיון ההסטורי מחייב זאת, שהרי לאחר המעשה המכוער שארע בין בניו של שמעון הצדיק, בו נתגלתה ערמתו של האחד וחוסר חכמתו בתורה של השני, סביר הדבר שזקני הכהונה וראשי העם יתערבו למנות אישיות תורנית מורמת מעם, עניו הבורח מן השררה, כהן עשיר תלמיד חבר של שמעון הצדיק, שיכהן בכהונה הגדולה עד שישכך הזעם ותינשא הבושה ויגדלו בשנים ובתורה מצאצאיו של שמעון הצדיק. על כל פנים, ההסטוריה של יוספוס כמקור השלמה למקורות ההסטוריים המקוטעים והחסרים המשובצים ברחבי הספרות התלמודית, הוכחה כאן במיוחד כבעלת ערך מרובה. הדבר יוכח שוב ושוב להלן, כפי שלמעשה הוכחהו פעמים מספר כבר לעיל.

ז. הדוד מנשה ואחייניו

לפי יוספוס, לאחר אלעזר נכנס לכהונה הגדולה מנשה דודו. ובלשונו הקצרה, כרגיל, כשהענין נוגע לענינים יהודיים פנימיים בתקופה זו: "שכן משמת אלעזר נטל מנשה דודו את הכהונה הגדולה, ומשהוציא זה את חייו, קיבל את המשרה אחיו, חוניו בנו של שמעון הקרוי צדיק". נשאר את הקביעה הנוגעת לחוניו לפרק הבא ונתרכז עתה בדוד מנשה.

¹²³⁴⁵⁶⁷ ¹²³⁴⁵⁶⁷

פרופ' מרכוס החוקר הנדע, מתרגם ועורך הקדמוניות באנגלית, כבר הביע תמיהתו על המשונה בסדר הכהונה אחרי שמעון הצדיק, אליבא דיוסיפוס. לא דיינו שלפני חוניו בנו של שמעון הצדיק הקדים לכהן אלעזר דודו, אלא שגם מנשה דוד דודו זכה ונכנס למשרה הרמה לפניו. ואמנם פירכה טובה היא, אבל מרכוס משאירה תלויה ועומדת מבלי לנסות לתת לה יישוב מתקבל על הדעת³⁹. חסרון זה ננסה עתה במיטב יכולתנו למלא.

כאמור, בהיות מנשה דוד אלעזר, ושמעון הצדיק אחי אלעזר, לפי יוסיפוס, סביר להניח כי היה מנשה גם דודו של שמעון. נמצא שמנשה לא רק דוד דודו של חוניו היה, אלא גם וזה העיקר, דוד אביו של חוניו היה, כלומר דודו הזקן. עתה נחזור שני דורות אחורנית, לפי סדר הדורות של יוסיפוס, וניזכר בדוד מנשה אחר, הלא הוא לפי אולמסטד, ששילב את הנאמר ביוסיפוס בנאמר בנחמיה, מנשה אחי יוחנן, דוד של ידוע. וייתכן, שגם יוסיפוס שקראו אחיו של

38. אח פירושו מלבד אח ממש, בני אותו אב ואם, גם קרוב סתם או ידיד ובעל ברית. ראה בראשית יג, ח; כט, יב; לא, מו; מלכים א, כ, לב-לד.

39. קדמוניות (הוצאת לאוב), כרך ז, גספח ב, עמ' 732 ואילך.

ידוע, התכוון לומר אחי אביו של ידוע, או בארמית אחבוי, כלומר דודו של ידוע, כך שהסתירה בין יוספוס לנחמיה כמעט מתאפסת.

ברם, כבר הראינו לעיל כי ידוע ושמעון הצדיק זהים, ונמצא כי מנשה דוד ידוע הוא הוא מנשה דוד שמעון, ודודו הזקן של חוניו בנו של שמעון הצדיק. אולם ברור למעלה מכל ספק, כי מנשה דודו של ידוע-שמעון לא יכול היה בשום פנים ואופן להיות הכהן הגדול לאחר אלעזר, שהרי הוא היה חתן סנבלט שגורש מן הכהונה ונעשה כהן גדול במקדש השומרוני בהר גריזים. באותה מידה, לא יכול היה חוניו בנו של שמעון הצדיק לחזור לכהן ככהן הגדול במקדש בירושלים, לאחר שברח למצרים וכיהן ככהן גדול במקדש חוניו שהקים שם.

עד כאן ניתוח המצב מהפך של יוסיפוס. עתה נבדוק את המצב, כפי שמשקף בפן התלמודי. כשחוניו בנו של שמעון הצדיק נאלץ לברוח למצרים, נשאר במקומו בירושלים אחיו הגדול שמעי. הברייתא לא מספרת לנו לא מה שעלה בגורלו לאחר שהכשיל או הוכשל במגעיו עם אחיו ולא על בניהם של שמעי וחוניו אחריהם. מיוספוס אנו למדים, כי לחוניו היה בן בשם שמעון ונכד בשם חוניו, ואין לקביעתו זו שום סתירה ממקור אחר. נמצא כי שמעי אחי חוניו השני היה דודו של שמעון השני, נכדו של שמעון הראשון הצדיק, ודוד זקן של חוניו השלישי, נכדו של חוניו השני. זאת אומרת, כי מעמדו של שמעי אחי חוניו השני כלפי שמעון השני וחוניו השלישי, לפי המסופר בתלמוד בהשלמת יוסיפוס, מקביל בדיוק למעמדו של מנשה אחי יוחנן-חוניו הראשון כלפי ידוע-שמעון הראשון וחוניו השני, לפי המסופר בנחמיה בהשלמת התלמוד ויוספוס. אם נסיף לכך, כי מבחינה פונטית קרובים מאד השמות שמעי-מנשה, בהיפוך אותיות תוך שימת הלב להברת הנון במבטא העין, הרי המסקנה המתבקשת כמעט מאליה היא זיהוי מנשה של יוספוס המכהן אחר אלעזר עם שמעי. ואף ההגיון ההסטורי מצביע לאותו כיוון, שהרי כמבואר לעיל, היה אלעזר מינוי ביניים עד שוך הזעם והבושה שנתעוררו בעקבות המחלוקת על משרת הכהונה הגדולה בין האחים. כשהושגה המטרה או לאחר מות אלעזר, טבעי הדבר ששמעי יחזור לקדמותו אם כבר כיהן, לפי גירסא אחת, או לפי הגירסא השניה, ייכנס למשרת הכהונה הגדולה, אליה שאף בכל-מאורו. אולם ייתכן שלמען שלום משפחה, שותף אתו בכהונה הגדולה, שמעון אחיינו בן אחיו הסורח, כך שעם תום כהונתו של שמעי, תימשך שרשרת הכהונה הגדולה בידי צאצאי חוני השני, אליו ייעדה אביהם הצדיק מלכתחילה. ועל כך נשוב לדון בפרק הבא.

הזיהוי מנשה-שמעי נתמך ומתחזק ממקור בלתי צפוי ביוסיפוס. מרכוס מפנה תשומת הלב לכוהן גדול בשם חזקיה בתחילת ימי תלמי סוטר, המתואר ביוסיפוס מפי הקטיוס מאבדירה כ"איש כבן ששים ושש שנה וגדול המשרה בקרב אחיו בני עמו וגם בעל לשון למודים ואיש נבון מאין כמוהו בכל הליכות

המדינה. החוקר הנכבד מתקשה לשבץ את חזקיה כהן גדול זה במסגרת הכהנים הגדולים שברשימתו המפורסמת של יוסיפוס, בהיות זמנו נפל בזמנם של ידוע וחוניו הראשון⁴⁰.

והנה במסורת המדרשית מהווים המלך חזקיהו ובנו מנשה, מלכי יהודה בסוף בית ראשון, האב־טיפוס של שליט צדיק וחכם גדול בתורה ובנו יורשו הסורר, לכל הדורות, לפנייהם ולאחריהם⁴¹. יחס אב־טיפוסי זה התגשם, בין היתר, במלואו בשמעון הצדיק ובניו. המלך מנשה המקורי חזר בתשובה, הוחזר משביו למלכותו, וניסה לתקן את מעשיו. אם חזקיה כהן גדול, שלפי המסורת ההסטורית היהודית בהשלמת יוספוס, חי בדיוק בימי שמעון הצדיק, כמבואר לעיל, הוא הכינוי שהודבק לשמעון הצדיק, יוצא כי לבנו שמעי שסרח בעניני הכהונה, בהכשלה או בכשלון, וחזר לבסוף לכהונתו אחר כהונת הביניים של אלעזר, מתאים בהחלט הכינוי מנשה.

ח. יוחנן כהן גדול בן שמעון וחוניו השלישי

קביעתו של יוספוס כי כהונתו של חוניו בן שמעון הצדיק ועלייתו של יוסף בן טוביה דודנו נפלות בתקופת ברית הידידות בין אנטיוכוס השלישי ותלמי החמישי אפיפנס, הוכרה כבר לפני זמן רב על ידי כל ההסטוריונים כמופרכת על פניה וכבלתי משתלבת מבחינה כרונולוגית עם ההסטוריה הכללית המקובלת של התקופה ההלניסטית הנלמדת ממקורות הספרות ההסטורית היוונית. פירכה זו מהווה נקודת מוקד להתלבטויות חוקרים נכבדים שאינם חוסכים מאמצים להעלות השערות סבירות שונות ומנוגדות לפתרונה⁴². נוסף עליה, עומדת

40. שם, עמ' 244, הערה ב, מביא הוא תמיכה לקיומו של חזקיהו זה ממאמרו של אולמסטד, מחקרים בין־עדותיים, הג'ורנל האמריקאי ללימודי המזרח (ג'אאוס), כרך 56 (1936), עמ' 244, בו מוזכר מטבע פלשתי-ערבי מתקופת תלמי, עליו מופיעים בעברית ביחד שמותיהם של יוחנן וחזקיה. מסקנת אולמסטד: "יוחנן הוא חוניו הראשון, הכהן הגדול האמתי, ואילו חזקיה הוא כהן גדול, פקיד האוצר הראשי... באופן טבעי שם את שמו על המטבעות שהטביע". לדעתי, מחזקת עובדה זו עוד יותר את ההשערה בדבר כינויו של שמעון הצדיק בשם חזקיה. ייתכן שכינוי זה הודבק בו בשעה שעמד לצאת לקראת אלכסנדר מוקדון להציל את ירושלים מחורבן, תוך חוזק בטחון בד', כמו שהציל חזקיהו המלך בשעתו בתפילתו את ירושלים מידי סנחריב. שמעון שותף לכהונה הגדולה עם אביו יוחנן, מעשה מוכר ומקובל הן לגבי הכהנים הגדולים הן לגבי המלכים, בימי בית ראשון ובית שני.

41. מלכים ב, יח, א"ו; יט, טו-לז; כא, א"ט; דברי הימים ב, לג, י"ב; בבא בתרא קט ב. יושם לב גם להזכרת מעשי הרצח של המלך מנשה בברייתא (יומא כג, א) כסמל אופי המוסרי של הדור בו ארע הרצח בבית המקדש.

42. עיין שטרן, הערות לסיפור יוסף בן טוביה, תרביץ (לב), תשכ"ג, עמ' 35 ואילך.

קביעתו של יוספוס בדבר כהונתו של חוניו בן שמעון הצדיק אחרי דודו הזקן מנשה בסתירה גלויה עם המסופר בברייתא שבתלמוד, על שתי גירסותיו. לפי הלכה ישנה הנוהגת מראשית תקופת הבית הראשון, פסול מלכה בעבודת כהונה נכבדה במקדש כל כהן שעבר עבירה חמורה המגיעה לדרגת חילול הקודש⁴³. חזרתו של חוניו בן שמעון הצדיק למשרת הכהונה הגדולה לאחר שהקים מקדש במצרים ועבר על האיסור החמור של שחוט חוץ, ואין צריך לומר אם המקדש שימש לעבודה זרה, היא בלתי אפשרית על פי ההלכה, אף אם נרצה לשער שחזר לירושלים לאחר זמן בתשובה גמורה.

ברם, על אף שיש כאן בדברי יוספוס טעות ברורה המוסכמת על הכל, עדיין טעונה בדיקה ומציאה טיב הטעות וסיבתה. סיוע לפתרון הבעיה נמצא בהסברת יוספוס לאיחור כהונתו של חוניו שנים מרובות לאחר מות אביו, כי היה תינוק בשעת מות שמעון הצדיק. עלינו לחפש במקורות הספרות היהודית מחוץ ליוספוס, תוך החזקה בנר השאלה האם בשעת מותו של שמעון הצדיק היה בחיים מצאצאיו תינוק בשם חוניו שהגיע מאוחר יותר, לאחר כהונתם של אלעזר ומנשה-שמעי, למשרת הכהונה הגדולה.

בספרות התלמודית, הכהן הגדול המוזכר ביותר והמפורסם ביותר אחרי שמעון הצדיק הוא יוחנן כהן גדול⁴⁴. על יוחנן כהן גדול מסופר שכמוהו כשמעון הצדיק, נעשו בימיו שתי פרות אדומות. כן סופר עליו, כעל שמעון הצדיק, כי זכה לשמוע בת קול מבית קדש הקדשים בלשון ארמית. יוחנן כהן גדול מפורסם כמתקין תקנות בהלכה, שהמפורסמת שבהן היא הלכת הדמאי. יוחנן כהן גדול נמנה ברשימה אחת עם הצדיקים המעטים שבין הכהנים הגדולים בבית שני שהאריכו לשרת במשרת הכהונה הגדולה עשר שנים ומעלה, בה מופיעים שמעון הצדיק, אלעזר בן חרסום וישמעאל בן פאבי, ושנות כהונתו עולות בהרבה על שנות כולם אפילו ביחד. שמו גם נזכר במגילת תענית בקשר ליום טוב לזכר ביטול המנהג לכתוב שם ד' בשטרי הלואות, שהונהג על ידי סופרי השטרות אחרי נצחון החשמונאים.

ברם, עיקר פרסומו של יוחנן כהן גדול בתלמוד, זה שנאמר עליו שכיהן במשרת הכהונה הגדולה שמונים שנה, בשמשו הדוגמא המובהקת לאמתת האימרה המוסרית-הוכחתית של הלל: אל תאמין בעצמך עד יום מותך. על זהותו של יוחנן כהן גדול עליו נאמרה האימרה הזאת, חלוקים האמוראים אביי ורבא, כפי ששנינו במסכת ברכות כט, א: "תנן: אל תאמן בעצמך עד יום מותך,

43. מלכים ב, כג, ט; יחזקאל מד, ט-טז; מנחות קט, א.

44. סוטה לג, א; מעשר שני, ה, טו; ברכות כט, א; ראש השנה יח, ב; פרה, ג, ה; יומא ט, א.

שהרי יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמונים שנה ולבסוף נעשה צדוקי. אמר אביי, הוא ינאי (=ששנינו בקידושין שהרג חכמי ישראל – רש"י) הוא יוחנן; רבא אמר: ינאי לחוד ויוחנן לחוד, ינאי רשע מעיקרו (=ונעשה צדיק וחזר לרשעתו – רש"י), ויוחנן צדיק מעיקרו.

נהנה רובם המכריע של מפרשי התלמוד ראשונים ואחרונים וכל החוקרים וההסטוריונים בימינו ללא יוצא מן הכלל סומכים את ידיהם על דעתו של אביי ומזהים את יוחנן כהן גדול שנעשה לבסוף צדוקי עם יוחנן הורקנס בן שמעון הנשיא בן מתתיהו החשמונאי, שהוא הוא כמבואר לעיל אותו ינאי שעליו מסופר בברייתא במסכת קידושין איך הוסת על ידי אלעזר בן פועירה הצדוקי לרמוס את כל חכמי ישראל הפרושים, ולא חזרה התורה ליושנה עד שבא שמעון בן שטח אחיה של שלומציון המלכה אשת המלך אלכסנדר ינאי, בנו של יוחנן הורקנס. ואמנם יש להם על מה שיסמוכו, שהרי יוחנן כהן גדול שהוזכר בשטרות ליד שם ד', לאחר נצחון החשמונאים היה קיים, וכמעט למעלה מכל ספק שכוונת הברייתא ליוחנן הורקנס. ואף הסיפור על הבת קול ששמע יוחנן כהן גדול מבית קודש הקדשים "שהוא אומר נצחו טליא דאזלו לאגחא קרבא לאנטוכיא", יש לו מקביל כמעט מילולי בסיפורו של יוסיפוס על הבת קול הנבואי ששמע יוחנן הורקנס בבית המקדש בעת המלחמה שניהלו בניו אריסטובולוס ואנטיגונוס נגד אנטיוכוס קוזיקנס⁴⁵.

ברם, דעתו של רבא אינה מופרכת כלל ועיקר. למרבה הצער, היא לא הובנה כהלכה עד כה, ועל ידי כך הושמטה מיידינו מסורת הסטוריה רבת חשיבות⁴⁶. אם נעיין היטב בלשון המחלוקת ההסטורית ומקומה, ניווכח כי אין היא מתמקדת בזוהתו של ינאי המלך שהוסת להרוג חכמי הפירושים על ידי אלעזר בן פועירה,

45. סוטה לג, א; קדמוניות יג, י, ג.

46. מעניינת גישתו הפרשנית של הרב שטיינזלץ למחלוקת זו בעיוניו: "מחלוקת זו בדבר ינאי ויוחנן מרמזת כנראה על הערכת בית (החשמונאים בכלל. יוחנן כהן גדול הוא כאן סמל לכל מלכי החשמונאים שכהנו בערך כשמונים שנה ולבסוף ניכרה יותר ויותר התרחקותם ממסורת הפרושים והתקרבותם לצדוקים, במיוחד אצל אלכסנדר ינאי. וכאן נחלקו אם אמנם פגומה היתה שושלת זו מתחילתה או ששנתה לאחר זמן את מגמתה". וכן ביומא ט, א, החיים: "שמונים שמש יוחנן כהן גדול, כפי שמתברר ממקורות מקבילים, אין הכוונה ליוחנן כהן גדול (יוחנן הורקנס החשמונאי) לבדו, כי אם לכל בני השושלת החשמונאית שמשו כהנים גדולים, שאכן היו ימי כהונתם בקירוב שמונים שנה". גישה זו דומה לגישתו של ההסטוריון זאב יעבץ, תולדות ישראל חלק ד, עמ' 8, הערה (2), 38, הערה (4), "כי שמעון הצדיק היה בפי רבותי שם תפארת לכל חסידי הכהונה גדולה שבימי בית שני". עיין גם הלוי, דורות ראשונים, כרך א' (מהדורת צילום ירושלים), עמ' 162-202.

אם הוא הנהו יוחנן הורקנוס או שמא הנהו אלכסנדר ינאי המלך, בעל של שלומציון המלכה. המחלוקת נסבה בעליל על זהותו של יוחנן כהן גדול, שעליו נאמר במשנה כי לאחר שכיהן שמונים שנה נהפך לצדוקי, אם הוא הנהו אותו ינאי, מלך וכוהן גדול, שעל אמו פשטה השמועה שנשבתה במודיעין, כמסופר בברייתא בקידושין, או שמא איש אחר הנהו. לשון אחרת, אף רבא איננו חולק על כך כי ינאי המלך רומס חכמי הפרושים אמנם זהה עם יוחנן הורקנוס כהן גדול, אלא הוא סבור, שאין ינאי-הורקנוס זהה עם יוחנן כהן גדול ששימש בכהונה גדולה שמונים שנה. כי לדעתו של רבא, ינאי-יוחנן הורקנוס היה רשע מעיקרו, ואילו יוחנן כהן גדול הזקן צדיק מעיקרו היה.

ואכן ישנם מפרשים מספר ההולכים בשיטתו של רבא, בלי כל התיחסות אליה, הקובעים לתומם כי יוחנן כהן גדול שעשה שתי פרות אדומות אחרי שמעון הצדיק ושהתקין התקנות הידועות המנויות במשנה הוא יוחנן כהן גדול אביו של מתתיהו, שקבל מאנטיגנוס איש סוכו, והוא הנזכר בתפילת על הנסים⁴⁷. לדעתי, זאת בדיוק היתה כוונת דעתו של רבא, שעל פי מסורת הסטורית שהגיע אליו, זיהו את יוחנן כהן גדול בעל הכהונה הארוכה של שמונים שנה עם יוחנן כהן גדול בעל התקנות והפרות האדומות, וזה האחרון, לדעתו, וייתכן גם לדעת בעל מחלקתו אביו, חי קרוב אחרי ימי שמעון הצדיק, מיד לפני זמנם של החשמונאים⁴⁸. והנה אף ניתן בחשבון פשוט להוכיח, כי מציאותו של יוחנן כהן גדול כזה בעל אורך כהונה של שמונים שנה משתלבת יפה עם הכרונולוגיה

החשמונאים

47. סדר הדורות, אלף הרביעי, עמ' 142; פירוש מעשה ארג למרן מהרי"א מקאמארנא על מעשר שני, פרק ה, משנה טו; ספר היוחסין השלם לר' אברהם זכות, מאמר ראשון, עמ' 14.

48. נמצאו אומרים, כי גם אביו וגם רבא מסכימים, כי ינאי המלך הוא יוחנן הורקנוס ולא אלכסנדר ינאי (עיין הריטב"א לקידושין וכן מלאכת שלמה למעשר שני ה, טו), וכי יוחנן כהן גדול בעל התקנות שמש בכהונה גדולה אחרי שמעון הצדיק ולפני החשמונאים. על מה נחלקו, אם יוחנן כהן גדול שכיהן שמונים שנה זהה ליוחנן הורקנוס או ליוחנן בעל התקנות. עלינו להודות שהבלבול אצל המפרשים הוא גדול, והוא הדין אצל החוקרים. שהרי נמצאו מטבעות מימי החשמונאים הנשאות את החותמת "יוחנן הכהן הגדול וחבר היהודים" או "ראש חבר היהודים", והמומחים חלוקים ביניהם אם מטבעות אלה של יוחנן הורקנוס הם או שמא של נכדו הורקנוס השני הם, שכפי הנראה אף הוא בשם יוחנן כהן גדול כונה. אין להיפלא איפוא שביער זה של יוחנן כהן גדול וינאי המלך, הלך לאיבוד זיהוי האישיות ההסטורית יוחנן כהן גדול אביו של מתתיהו, שהוא לדעתי חונוי השלישי, שמעשו וצדקתו מתוארים בארוכה בספר חשמונאים ב, ושעל רציחתו התעצב אל לבו ונכמרו רחמיו עד כדי בכי אפילו אנטיוכוס אפיפנוס צורר ישראל, עובדה משונה הרומזת על איזו קירבה בין חונוי הצדיק לבין מרעי המלך הזה בסוף ימיו.

של המסורת ההסטורית של הספרות התלמודית. סך הכל של שנות הכהונה של שמעון הצדיק ושל אלעזר בן חרסום ושל יוחנן כהן גדול הוא 131 (מאה שלושים ואחת) שנה: $40 + 11 + 80$. אם מונים ראשית כהונתו של שמעון הצדיק משנת פגישתו עם אלכסנדר מוקדון, שהיא שנת 318 לפנה"ס, וסופו של כהונת יוחנן כהן גדול בשנת עליית אנטיוכוס אפיפנטס על כסא המלוכה, שהיא שנת 175 לפנה"ס, כלומר סך 143 (מאה ארבעים ושלש) שנה, נשארות לחלוקה שתים עשרה שנה בין חוניו בן שמעון הצדיק ושמעי' מנשה ושמעון אבי חוניו השלישי, באופן כזה שיגיע לכל אחד פחות מעשר שנות כהונה. ואם ראשית מנין ארבעים שנות כהונתו של שמעון הצדיק היא שנת מותו של אלכסנדר מוקדון, שהיא שנת 312 לפנה"ס. הרי המצב טוב עוד יותר, כי אז נשארת לחלוקה יתרה של שש שנים בלבד בין חוניו ושמעי' מנשה בני שמעון הצדיק, וניתן אז לפקפק בכהונתו בפועל של שמעון אבי חוניו השלישי.

על כל פנים, עתה לאחר הבהרת שיטתו של רבא באור חדש, לא יקשה עלינו הצעד הפעוט המתבקש כבר מאליו, והוא זיהוי של יוחנן כהן גדול, אביו של מתתיהו בן יוחנן בן שמעון בן חשמונאי ממשמר יהויריב איש ירושלים היושב בהר מודעית, עם חוניו השלישי בן שמעון השני ונכד חוניו השני ואחיין לדודו הזקן שמעי' מנשה אחי חוניו סבו⁴⁹. עם זיהוי זה, נזרע אור בהיר על טיב טעויותיו של יוספוס ביחס לחוניו השני בן שמעון הצדיק וליוסף בן טוביה ומשפחתו.

יוחנן-חוניו השלישי שכיהן במשך שמונים שנה בכהונה הגדולה, מסוף ימי תלמי פילדלפוס ועד עלות אנטיוכוס אפיפנטס לשלטון בתחילת ימי תלמי פילומטר, אכן היה תינק כשמת שמעון הצדיק ובאותה שנה ברח סבו חוניו השני למצרים בתחילת ימי תלמי פילדלפוס. הואיל ותפקידו של חוניו השני כמקים מקדש חוניו במצרים רוקן ממנו על ידי יוספוס והורכב על כתפו של חוניו הרביעי בן בנו של חוניו השלישי, שהיה המשקם בימי תלמי פילומטר של אותו מקדש שנחרב, נתמזגו פעולות חוניו השני בן שמעון הצדיק וחוניו השלישי בן שמעון השני תוך פרק זמן אחד, המשתרע בין תלמי איאורגטס לתלמי אפיפנטס, הנופל כולו בתקופת כהונתו של חוניו השלישי. כך נגרם גם בלבול הזמנים לגבי יוסף בן טוביה ובניו, שפעולות כולם נפלות אף הן לגמרי בימי חוניו השלישי.

זיהוי של חוניו השלישי עם יוחנן כהן גדול אביו של מתתיהו מאפשר לנו לענות בחיוב על השאלה שהעלט לעיל בדבר היות שמעון שם אביו של חוניו השלישי. ראינו שיוספוס בלבד בין שמעון אבי חוניו השלישי לבין שמעון איש

49. חשמונאים א, פרק ב, א; קדמוניות יב, ו, א.

בנימין אחי מינילאוס. מקור הבלבול מתגלה עתה כטמון באמת בערבוב שמות ואישים. אך עדיין נשארת השאלה השניה שהעלט לעיל בדבר כהונתו בפועל של שמעון אבי חוניו, בהיות ועל פי סדרו של יוסיפוס עברה הכהונה הגדולה אחרי מנשה לתרכובת של האישים חוניו, הסב והנכד. אף על שאלה זו נוטים אנו לענות בחיוב, משני טעמים. יוספוס קובע במפורש כי שמעון השני אבי חוניו השלישי כיהן במשרת הכהונה הגדולה, ועל פי עקרון צמצום ממדי טעויותיו, אין לנו כל סיבה להכחישו, מלבד לקבוע זמן כהונת שמעון מיד אחרי כהונתו של דודו מנשה-שמעי. שנית, אם נמנה ארבעים שנות כהונת שמעון הצדיק משנת 318 לפנה"ס, היא שנת מפגשו עם אלכסנדר מוקדון לפי הכרונולוגיה של המסורת ההסטורית היהודית, המוכרת היטב על ידי יוספוס, מן ההכרח שכיהן שמעון השני במשך שנים עשרה השנים המפרידות בין אלעזר בן חרסום לבין יוחנן כהן גדול. אחרת נמצא כי שמעי-מנשה כיהן למעלה מעשר שנים, כאחד הכהנים הצדיקים המנויים בתלמוד, ולמה איפוא הוחסר זכר שמו מבין אלה?

ובאשר לזיהוי אותו חוניו שניהל חליפת איגרות דיפלומטיות עם אריוש מלך ספרטה, שיוסיפוס קובע שהיה זה חוניו השלישי, הרי הכל תלוי בזמנו המדויק של מלכות אריוש, עליו אנו לומדים רק מספרי דיודורוס ופלוטרכ, בני זמנו בערך של יוספוס. אם אמנם מלך אריוש הראשון ארבעים וארבע שנים בלבד, ואם אמנם קרב קורינת שנפל בו חלל במלחמת כרמונידיא נגד אנטיגונוס גונטס מלך מוקדון ארע בשנת 265 לפנה"ס, הרי היה זה חוניו השני תוך שנת כהונתו האחת והיחידה שהיה אתו בכתובים מיד לאחר מות שמעון הצדיק בשנת 278 לפנה"ס. טעותו של יוספוס נובעת אז מהתרכובת שחלה אצלו בין חוניו הסב והנכד ושגרמה כאמור גם לטעות ביחס למשפחת יוסף בן טוביה. מאידך, אם ביקורת מדויקת של הקביעות ההסטוריות של נציגי הספרות ההסטורית היוונית הנכבדים תצביע על אפשרות פתיחת פתח אפילו כחודו של מחט לקביעת סוף זמנו של אריוש לשנת 255 לפנה"ס ואילך, הרי עדיף לאשר קביעתו של יוספוס כפשוטה⁵⁰.

ולבסוף, אם כאמור נכונה ההשערה ששם בנו של חוניו השלישי ואביו של

50. שנות מלכותו של אנטיגונוס גונטס הן מ'283 או 276 עד 239 לפנה"ס. לפי קארי, הסטוריה של העולם היווני (323-146 לפנה"ס), מלך אריוס השני נכד אריוס הראשון בין 255-247 לפנה"ס, שם, עמ' 411. כך שקיימים מספיק פתחים לאשר קביעתו של יוספוס שהמכותב עם מלך ספרטה היה באמת חוניו השלישי. ואם נצרף את העובדה המוסכמת גם על חשמונאים א, יב, גם על יוספוס (קדמוניות יג, ה, ח), כי יונתן בן מתתיהו הוא זה שחידש את ההתכתבות הדיפלומטית עם ספרטה בימיו, תוך הזכרת תקדים ההתכתבות בין חוניו לאריוש, נמצא שיונתן כהן גדול בן מתתיהו המשיך בדרכו של סבו שלו, וזיהוי של חוניו השלישי כמכותב הראשון מקבל חיזוק נוסף.

חוני הרביעי היה חנניה כשם אחד מבניו של אותו חוני, מתחזק זיהוי של חוני השלישי עם יוחנן כהן גדול אבי מתתיהו, שהרי השמות מתתיה וחנניה הם בעלי אותה משמעות, ונהוג היה באותם זמנים לקרוא לשני אחים בשמות בעלי צליל שונה אך משמעות דומה⁵¹. ובכך משתבצת היטב ההסטוריה של התקופה המעורפלת הנדונה בין התקופה הפרסית שקדמה לה לבין תקופת החשמונאים המסודרת בדיוקנות מבחינה כרונולוגית בספר חשמונאים א' ממתתיהו בן יוחנן כהן גדול ועד נכדו יוחנן הורקנס כהן גדול בן שמעון הנשיא.

ט. טבלת סיכום

להלן טבלה מתומצתת של סדר הכהנים הגדולים וזמניהם בתחילת ימי בית שני בתקופה ההלניסטית, ממיפגש ידוע-שמעון הצדיק עם אלכסנדר מוקדון בשנת כיבוש האימפריה הפרסית-מדיית מידי דריוש הפרסי ועד עלות אנטיוכוס הרביעי אפיפנטס למלוכה בשנת שבע ושלושים ומאה למלכות יון⁵².

אחרי חלוקת האימפריה

51. לשם סגירת מעגל זיהוי השמות והאישים המופיעים אצל יוסיפוס, יצוין כי מקדמוניות יב, ו, א ומחיי יוסף א (תרגום תקריי), עולה בבירור כי הכינוי חשמונאי הוא שם אדם, שהיה אביו של שמעון אבי יוחנן אבי מתתיהו. לאור זיהוי את יוחנן אבי מתתיהו ואת שמעון סבו כחוני השלישי ואביו שמעון השני, יוצא כי ניתן לשער שהשם חשמונאי הוא כינוי לחוני השני בן שמעון הצדיק. השערה זו מוצאת חיזוקה מתהלים סח, לב: "יאתיו חשמנים מני מצרים", שהוא לדעתנו מקורו של הכינוי, כי יהא אשר יהא הפירוש המדויק של המלה "חשמנים" בפסוק זה – והוצע לה רבים, מני אנשים חשובים ועד סוסים – הרי הפרק מפסוק ל, "מהיכלך על ירושלים, לך יובילו מלכים שי" ואילך, מדבר על הכבוד והיקר שיתנו ממלכות הגוים לאלוקי ישראל במקדשו בירושלים, ביניהם החשמנים ממצרים. לאחר שברח חוני בן שמעון הצדיק למצרים והקים שם מקדשו, הודבק לו הכינוי חשמונאי על סמך הפסוק הנזכר, כדי להביע את התקווה שבו יבוא היום שהוא ותומכיו יחזרו בתשובה לירושלים למקדש ד' האחד והיחיד. נמצא כי שלשת האישים, האב הדגול ושני בניו שסרחו, כונו בזמנם בשמות מתאימים המבטאים את טיבם ומעשיהם – שמעון-חזקיה, שמעי-מנשה, וחוני-חשמונאי. באשר לקריאת שני אחים בשמות בעלי משמעות דומה וצליל שונה, וכן אב ובניו, עיין עזרא י, כח, לא-לג; דברי הימים ב, כא, כ.

52. ראשית פרק ראשון של חשמונאים א תואמת לגמרי את מושגי הכרונולוגיה של המסורת ההסטורית היהודית, לפיה מונין למלכות יון או משנת כיבוש דריוש מלך פרס בידי אלכסנדר מוקדון או משנת מותו של אלכסנדר מוקדון, עיין עבודה זרה ט, א, י, א, כלומר או משנת 318 לפנה"ס או משנת 312 לפנה"ס. תחילת מלכות אנטיוכוס אפיפנטס נקבעה לפי פסוק יג שם: "בשנת שבע ושלושים ומאה למלכות יון". באותה שנה גורש חוני השלישי מהכהונה הגדולה על ידי המלך ששוחד על ידי ישוע-יאסון אחיו, לפי חשמונאים ב, ד, ח. יצוין עוד, כי השנה האחרונה למלכות יון הנזכרת בחשמונאים א (טו, ט), היא שנת מאה ושבעים וארבע (174), השנה בה הכריזה

1. ידוע־שמעון הראשון (הצדיק) – 278־318 לפנה"ס (40 שנה)
 2. חוניו השני בנו – 278 לפנה"ס (פחות משנה)
 3. אלעזר בן חרסום – 267 – 278 לפנה"ס (11 שנה)
 4. מנשה־שמעי בן שמעון הצדיק – 255 – 267 לפנה"ס (12 שנה)
 5. שמעון השני בן חוניו השני
 6. חוניו השלישי בן שמעון השני – 175 – 255 לפנה"ס (80 שנה)
- יוחנן כהן גדול

$$137 + 6 = 143 \quad \text{סך הכל:}$$

אוצר החכמה

אוצר החכמה

אוצר החכמה

רומא על הכרתה ביהודה עצמאית בראשותו של הנשיא שמעון החשמונאי כהן גדול. נמצא, בתוספת שש השנים שבין כיבוש פרס על ידי אלכסנדר מוקדון למותו, כי סך הכל שנות מלכות יון ביהודה הוא מאה ושמונים (180), כדעת בעל סדר עולם בדיוק. עיין גם י. בראנד, כלי זכוכית בספרות התלמוד; למטבעות שמעון המכבי, עמ' 191-197.